

ЛИСТИ ВІДОМОГО РОСІЙСЬКОГО ФІЛОЛОГА, ЕТНОГРАФА, ІСТОРИКА І ПЕДАГОГА АНДРІЯ ПЕТРОВИЧА ДЕШКА У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ (До 200-річчя від дня народження)

Вискварко Сергій Анатолійович

кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу забезпечення збереженості та використання інформації документів Державного архіву Закарпатської області, Берегово

E-mail: vyskvarcko.sergei@gmail.com

У даній публікації наводяться тексти двох листів, які належать уродженцю нашого краю, відомому російському лінгвісту, етнографу, історичу і педагогу А. П. Дешку. Зазначені листи зберігаються у фонді «Правління Мукачівської греко-католицької єпархії» Державного архіву Закарпатської області. Перший лист написано в селі Великі Лучки 2 серпня 1863 року, а другий – в губернському місті Пскові (Російська імперія) 12 (24) лютого 1864 року. Обидва названих листи адресовані єпископу Мукачівської греко-католицької єпархії В. Поповичу (1796 – 1864). У них, крім питань приватного характеру, порушується також проблема формування духовної самосвідомості «карпаторуського» народу, якому, на думку автора листів, в умовах Австрійської імперії загрожувала небезпека асиміляції з боку угорців і німців. Ця думка, зауважимо, висловлюється А. П. Дешком за три роки до створення двоєдиної Австро-Угорської імперії, на території якої в останній чверті XIX століття правлячими колами Угорського королівства найбільш жорстко буде проводитися політика денационалізації неугорських народів (словаків, сербів, румунів, русинів), яка спиралася на концепцію «єдиної угорської політичної нації». Зазначені листи, що пропонуються для публікації, підтверджують думку деяких дослідників про те що А. П. Дешко, зв'язавши своє життя з Росією, не забував про непросту долю свого краю. Взагалі ж, автор публікації звертає увагу на недостатню джерельну базу біографії нашого відомого земляка.

Ключові слова: А. П. Дешко, В. Попович, листи, «Товариство Святого Василя Великого», самосвідомість, Великі Лучки, Псков, етнографія, лінгвістика, історія, педагогіка, архів.

Постановка проблеми. У розпорядженні дослідників, які займаються написанням біографії А. П. Дешка, знаходиться не так багато архівних джерел, спираючись на які можливо було б приступити до написання наукової біографії відомого вченого та педагога. Це обумовлено як об'єктивними так і суб'єктивними причинами. Зрозуміло, по-перше, що А. П. Дешко з другої половини 40-х років XIX століття проживав у Росії, а тому велика кількість документів, що відтворюють різні етапи його життєвого шляху та наукової діяльності відклалася у архівах та бібліотеках Російської Федерації. По-друге, не найкраща ситуація складається і з документами, які відображають більш ранні етапи його життя. Мова йде про період навчання в Ужгородській духовній семінарії або в університеті в Пешті та ін. Тому, на думку автора публікації, кожний виявлений в фондах архівів документ, є, безумовно, тою основою, спираючись на яку, дослідник зможе в майбутньому дослідити всі віхи життя нашого талановитого земляка.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На жаль, повноцінної, наукової біографії А. П. Дешка немає і по сьогодні, а література про нього нечисленна. Правда, у свій час, про його життєвий шлях і наукову діяльність писали С. Ю. Перфецький [Перфецький, 1914, с. 291 – 341], Я. І. Штернберг [Штернберг, 1979], В. С. Задорожний [Задорожний та ін., 1986], відомості про А. П. Дешка можна знайти також у документальних, енциклопедичних та довідкових виданнях [Зарубежные славяне, 1975;

Енциклопедія, 2004, с. 371–372; Поп, 2006, с. 170; Описание, 1987]. Саме завдяки цим виданням нам відомі на теперішній час основні віхи його біографії.

Мета публікації полягає в тому, щоб ввести у науковий обіг нові архівні джерела, які б дозволили уточнити деякі сторінки біографії А. П. Дешка.

Виклад основного матеріалу. Андрій Петрович Дешко народився в селі Дешковиця (Deskófalva), в комітаті Берег (Австрійська імперія) в 1821 році (в літературі іноді приводиться і інша дата – 1816 рік), а помер у Санкт-Петербурзі (Російська імперія) в 1874 році. Майбутній вчений і педагог закінчив Ужгородську духовну семінарію, деякий час служив священником у селі Великі Лучки. Незабаром продовжив навчання в університеті міста Пешт, а освіту закінчив у Київському університеті Святого Володимира. Взагалі ж в Росію він приїхав в 1846 році за запрошенням першого ректора Санкт-Петербурзького університету М. А. Балудянського [Поп, 2006, с. 104]. У подальшому викладав у гімназіях в Камінці – Подільському, Пскові, Сибірську. На відміну від багатьох своїх земляків, що переїхали до Росії, він ніколи не забував свій рідний край, про що зайвий раз свідчать листи, які пропонуються для публікації. Ще під час навчання у Київському університеті він написав статтю «О Карпатской Руси», пізніше публікував дослідження з етнографії та фольклору підкарпатських русинів [Енциклопедія, 2004, с. 372]. Як і більшість просвітителів нашого краю того часу А. П. Дешко дотримувався поглядів про «загальноросійське»

походження русинів, вважаючи їх «південно-російською гілкою». Славу лінгвіста йому принесла порівняльна граматика угро-фінських мов (*Венгерская грамматика с русским текстом и в сравнении с чувашским и черемисским языками, составленная титулярным советником Андреем Дешко. Санкт-Петербург, 1856*), яка була видана при сприянні М. Погодіна [Поп, 2006, с. 170]. Зрозуміло, що ми виклали тільки основні етапи життєвого шляху А. П. Дешка, написання його повної біографії є, на думку автора публікації, справою майбутніх поколінь дослідників історії нашого краю.

Висновки. Зміст запропонованих для публікації листів дозволяє зробити наступні твердження, що стосуються його біографії: по-перше, доказаним є факт перебування А. П. Дешка в селі Великі Лучки влітку 1863 року; по-друге, безспірним фактом є також його особисте знайомство з єпископом Мукачівської греко-католицької єпархії В. Поповичем; по-третє, без всякого сумніву можна говорити про визнання його наукових заслуг в Росії, про що говорить отриманий ним орден Святого

Станіслава 2-го ступеню; і, нарешті, можна, на наш погляд, стверджувати про повний збіг його поглядів на духовний розвиток «карпаторуського» народу з поглядами майбутніх керівників «Товариства Святого Василя Великого»: К. Сабова, І. Раковського, А. Добрянського, І. Сільвая, А. Кралицького, В. Ляховича і ін.

Листи, що пропонуються для публікації, зберігаються в фонді «Правління Мукачівської греко-католицької єпархії» Державного архіву Закарпатської області. В даній публікації вони розташовані у хронологічному порядку. Текст листів переданий у відповідності з основними вимогами археографії, тобто із збереженням всіх особливостей тексту оригіналу, але без відтворення старої орфографії і правопису, які були притаманні російській літературній мові середини і другої половини XIX століття. У листі № 2 відтворена діловодна **позначка**. Відтворені частини скорочених слів взяті у квадратні дужки. Листи забезпечені підрядковими примітками

№ 1

А. П. ДЕШКО – ЄПИСКОПУ МУКАЧІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ В. ПОПОВИЧУ¹

2 серпня 1863 р.

Ваше Превосходительство!

В бытность мою в городе Унгоград², я удостоился благосклонного внимания Вашего Превосходительства, память о котором с удовольствием унесу с собою на север, во вновь избранную родину, где и впредь, как и доселе не перестану действовать в пользу отечества и народа, в главе которого по истине стоите Вы Ваше Превосходительство. Надеюсь, что не употреблю во зло это ко мне милостивое внимание Вашего Превосходительства, когда осмеливаюсь просить Вас, исполнить покорнейшую просьбу престарелого отца моего Петра Ивановича и тем доставить всему семейству нашему неописанную радость.

С глубочайшим почтением и таковою же преданностию имею честь быть

Вашим
Ваше Превосходительство
покорнейшим слугою
Андрей Дешко
Его Императорского Величества
Государя и Самодержца Всероссийского
Коллежский Советник³.

2 Августа
1863 года
Велики Лучки

Держархів Закарпатської області, ф. 151, оп. 12, спр. 283, арк. 1. Оригінал. Рукопис. Мова російська.

¹ Попович Василь (1796 – 1864), греко-католицький священник, церковний діяч. Закінчив гімназію в Ужгороді і духовну семінарію в Пешті, в 1820 році прийняв сан священника. Служив в Сваляві та Мараморощ-Сігеті, секретарем Прешовської єпархії, настоятелем кафедрального собору в Прешові. В 1837 році призначається єпископом Мукачівської єпархії. В молодості захоплювався ідеями слов'янської взаємності Я. Коллара. Ставши єпископом, вимагав, щоби кожна парафія мала свою школу, а кожний священник і дяк вміли читати, писати і викладати основи віри русинською мовою. Діяльність єпископа В. Поповича високо оцінював російський славіст І. Срезневський, діячі словацького національного відродження. [Поп, 2006, с. 300].

² Ужгород.

³ Чин колезького радника відповідав VI класу (рангу) «Табели о рангах» і відповідав військовим чинам полковника і капітана I-го рангу. Чини VI класу давали право на особисте дворянство. [Энциклопедический словарь, 1992, с. 439–440].

Ваше Превосходительство!

Въ бытность мою въ городѣ Ужгородѣ я удостоился
благоклоннаго вниманія Вашего Превосходитель-
ства, память о которомъ съ удовольствіемъ унесу съ со-
бою на ствергъ, во вновь избранную родину, гдѣ и впредь,
какъ и до сего не перестаю дѣйствовать въ пользу оте-
чества и народа, въ главѣ котораго по истиннѣ стои-
те Вы Ваше Превосходительство. — Надеюсь, что не
употреблю во зло это къ мнѣ милостивое вниманіе
Вашего Превосходительства, когда осмѣливаюсь про-
сить Васъ, исполнить покорнѣйшую просьбу преста-
рѣлаго отца моего Петра Ивановича и тѣмъ доста-
вить всему семейству нашему неописанную радость.

Съ глубочайшимъ почтеніемъ и таковою же пре-
данностію и тѣмъ кесѣмъ Бѣтъ

Вашинъ
Ваше Превосходительство
покорнѣйшій слуга
Андрей Дешко
Изъ Императорскаго Величества
Государя и Самодержца всероссійскаго
Коллежскій Секретникъ.

2 Августа
1865 года
Вешки Лукки.

А. П. ДЕШКО – ЄПИСКОПУ МУКАЧІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ В. ПОПОВИЧУ

12 (24) лютого 1864 р.

Ваше Высокопреосвященство!

Брат мой Иоанн пишет ко мне, что по милости Вашего Высокопреосвященства муж сестры моей Елены Петровны, переселяется в Великие Лучки для поддержания жизни престарелого отца моего. Спешу принести Вашему Высокопреосвященству глубочайшую мою благодарность за эту новую милость, оказанную нашему семейству. Молю Бога, чтобы он продлил драгоценную жизнь Вашего Высокопреосвященства на радость нашего семейства и на радость и преуспяние всего Карпаторусского народа. Зброшений судьбою меж горы народ карпаторусский, на пути своего стремления к образованности на народных русских началах, может достигнуть цели, только при мудром правлении Вашего Высокопреосвященства и при деятельном участии подобных Вашему Высокопреосвященству великих мужей, поставленных судьбою в главе его, без защиты же Вашей он неминуемо будет поглощён чуждою ему национальностью мадыарскою, или немецкою. С удовольствием припоминая я тот радушный приём, которым был я почтен на родных мне Карпатах и в особенности в резиденции Вашего Высокопреосвященства.

Поручая себя молитвам Вашего Высокопреосвященства, с глубочайшим почтением и сыновнею преданностию имею честь быть

Г. Город Псков
12 февраля
24
1864 года

Вашим
Ваше Высокопреосвященство
покорнейшим слугою
Андрей Дешко
Его Императорского Величества
Государя Всероссийского коллежский
Советник, Императорского Русского
Географического Общества член-сотрудник,
Цензор Псковских Губернских Ведомостей и
Св[ятого] Станислава
2-й степени Кавалер.¹

Пометка: 1783 – [1]864. Пр[очитан] 9-го марта. Лист сей для знания приймається. 23-го апр[иля].

Держархів Закарпатської області, ф. 151, оп. 12, спр. 526 «а», арк. 1–2 об. Оригінал. Рукопис. Мова російська.

¹ Орден Святого Станіслава був самим молодшим за старшинством серед російських орденів. Його попередником був заснований польським королем Станіславом – Августом (Понятовським) ще у 1765 році орден Святого Станіслава на пам'ять його патрона і покровителя Польщі Святого Станіслава. Після приєднання до Російської імперії Королівства Польського імператор Олександр I почав жалувати цим орденем уродженців Польщі. 1 грудня (за старим стилем) 1815 року імператор Олександр I видав Маніфест про орден Святого Станіслава. Зазначеним документом вводилося чотири ступеня цього ордену. Наступний Маніфест про орден Святого Станіслава був виданий 2 вересня 1829 року. Цим Маніфестом зберігалися чотири ступеня ордену, визначалися заслуги, що давали право на пожалування ним, а також право та переваги кавалерів ордену. 17 листопада 1831 року орден Святого Станіслава був приєднаний до орденів російських. Новий статут ордену був затверджений імператором Миколою I 28 травня 1839 року. При цьому була скасована четверта ступень ордену. Цей статут діяв до 1917 року з незначними змінами. Згідно статуту ордену Святого Станіслава нагороджувався любий підданий Російської імперії або Королівства Польського, «кто преуспянием в Христианских добродетелях или отличною ревностию к службе на поприще военном, как на суше, так и на морях, или гражданском, или же в частной жизни, совершением какого-либо подвига на пользу человечества или общества, или края, в которых живёт, или целого Российского государства, обратит на себя внимание». Статут ордену був переглянутий в 1844 році, а в 1845 році був виданий новий статут, згідно з яким кавалери ордену Святого Станіслава всіх трьох ступенів мали право на потомствене дворянство, правда в 1845 році по «высочайшему повелению» «впредь никого не представлять к награждению второю и третьою степенями ордена Святого Станислава». Відновлено пожалування ордену 2-го та 3-го ступеня було тільки через десять років, 28 червня 1855 року, однак права потомственного дворянства воно вже не давало. [Серков, 1990, с. 90–91]. Виходячи із змісту листів, що публікуються, А. П. Дешко, можливо, був пожалуваний цим ордену після 1856 року, коли вийшла з друку його порівняльна граматики угро-фінських мов.

Список використаних джерел

- Держархів Закарпатської області, ф. 151, оп. 12, спр. 283, арк. 1. Оригінал. Рукопис.
ДАЗО, ф. 151, оп. 12, спр. 526 «а», арк. 1–2 об. Оригінал. Рукопис.
Енциклопедія історії України, 2004. НАН України. Інститут історії України, Київ, т. 2, Г-Д, с. 371–372.
Задорожний, В. Є. та ін., 1986. *Зоря незгасна*. Ужгород: Карпати, 143 с.
Зарубежные славяне и Россия, 1975. *Документы архива М.Ф. Раевского. 40–80-е годы XIX века*, Москва: Наука, 576 с.
Описание библиотеки И. А. Гончарова, 1987. *Каталог*, Ульяновск, 119 с.
Перфецкий, Е. Ю., 1914. Обзор угрорусской историографии, *Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, т. 19, кн. 1, с. 291–341.
Поп, И., 2006. *Энциклопедия Подкарпатской Руси*, Ужгород, 412 с.
Серков, С. Р., 1990. Орден Святого Станислава, *Военно-исторический журнал*, № 6, с. 90–91.
Штернберг, Я. И., 1979. *Мир поэзии и дружбы: (Поиски и находки)*, Ужгород: Карпати, 187 с.
Энциклопедический словарь, 1992, Москва: Терра, т. 63, с. 439–440.

References

- Derzharkhiv Zakarpatskoi oblasti [State Archives of the Transcarpathian region], f. 151, op. 12, spr. 283, ark. 1. Oryghinal. Rukopys. (in Russian).
DAZO [SATR], f. 151, op. 12, spr. 526 «a», ark. 1–2 ob. Oryghinal. Rukopys. (in Russian).
Entsiklopedicheskiy slovar', 1992, [Encyclopedic Dictionary], Moskva: Terra, t. 63, s. 439–440. (in Russian).
Entsiklopediia istorii Ukraïni, 2004, [Encyclopedia of History of Ukraine], NAN Ukraïni. Institut istorii Ukraïni, Kiïv, t. 2, G-D, s. 371–372. (in Ukrainian).
Opisaniye biblioteki I. A. Goncharova, 1987, [Description of the library I.A. Goncharov], Katalog, Ul'yanovsk, 119 s. (in Russian).
Perfetskiy, Ye. Yu., 1914. Obzor ugrorusskoy istoriografii, [Review of the Ugro-Russian historiography], *Izvestiya otdeleniya russkogo yazyka i slovesnosti Imperatorskoy Akademii nauk*, t. 19, kn. 1, s. 291–341. (in Russian).
Pop, I., 2006. *Entsiklopediya Podkarpatskoy Rusi*, [Encyclopedia of Subcarpathian Rus], Uzhgorod, 412 s. (in Russian).
Serkov, S. R., 1990. Orden Svyatogo Stanislava, [Order of St. Stanislav], *Voyenno-istoricheskiy zhurnal*, № 6, s. 90–91. (in Russian).
Shternberg, Ya. I., 1979. *Mir poezii i druzhby: (Poiski i nakhodki)*, [The world of poetry and friendship: (Searches and finds)], Uzhgorod: Karpati, 187 s. (in Russian).
Zadorozhniy, V. È. ta in., 1986. *Zorya nezgasna*, [The unquenchable dawn], Uzhgorod: Karpati, 143 s. (in Ukrainian).
Zarubezhnyye slavyane i Rossiya, 1975. *Dokumenty arkhiva M. F. Rayevskogo. 40 – 80-ye gody XIX veka*, [Foreign Slavs and Russia, Documents from M.F. Raevsky archive. 40 – 80s of the XIX century], Moskva: Nauka, 576 s. (in Russian).

SUMMARY

LETTERS FROM THE FAMOUS RUSSIAN FILOLOGIST, ETHNOGRAFER, HISTORIAN AND TEACHER ANDREY PETROVICH DESHKO IN THE FUNDS OF THE STATE ARCHIVE OF THE TRANSCARPATHIAN REGION (To the 200th anniversary of the birth)

Sergey Vyskvarko

candidate of Historical Sciences, researcher of the Department of Ensuring the Preservation and Use of Information Documents of the State Archives of the Transcarpathian Region, Berehove

This publication contains the texts of two letters belonging to a native of our region, a famous Russian linguist, ethnographer, historian and teacher A. P. Deshko. These letters are stored in the fund "Board of the Mukachevo Greek Catholic Diocese" of the State Archives of the Transcarpathian region. The first letter was written in the village of Velyki Luchki on August 2, 1863, and the second in the provincial city of Pskov (Russian Empire) on February 12 (24), 1864. Both of these letters were addressed to the Bishop of the Greek Catholic Diocese of Mukachevo V. Popovich (1796 – 1864). In addition to private issues, they also raise the issue of forming the spiritual self-consciousness of the "Carpatho-Russian" people, who, according to the author of the letters, were in danger of assimilation by Hungarians and Germans in the Austrian Empire. This opinion, we note, is expressed by A. P. Deshko some three years before the creation of the dual Austro-Hungarian Empire, in which in the last quarter of the XIX century the ruling circles of the Kingdom of Hungary will pursue the most severe policy of denationalization of non-Hungarian peoples (Slovaks, Serbs, Romanians, Ruthenians), based on the concept of a «single Hungarian political nation». These letters, offered for publication, confirm the opinion of some researchers that A. P. Deshko, linking his life with Russia, did not forget about the difficult fate of his land. In general, the author of the publication draws attention to the insufficient source base of the biography of our famous countryman.

Keywords: A. P. Deshko, V. Popovich, letters, «Society of St. Basil the Great», consciousness, Rusyns, Great Luchki, Pskov, ethnography, linguistics, history, pedagogy, archive.